

Paweł Pałka

Obowiązek rezydencji prałatów i kanoników katedralnej kapituły chełmskiej w Krasnymstawie

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 28/3-4, 223-236

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. PAWEŁ PAŁKA

**OBOWIĄZEK REZYDENCJI PRAŁATÓW I KANONIKÓW
KATEDRALNEJ KAPITUŁY CHEŁMSKIEJ W KRASNYMSTAWIE**

Wśród różnych kapituł polskich powstałych w średniowieczu kapituła chełmska obrządku łacińskiego należy do kapituł stosunkowo mało znanych. Powstała ona w Chełmie około 1431 r. na mocy fundacji króla Władysława Jagiełły z 1429 r., a zniesiona została wraz ze zniesieniem diecezji chełmskiej w 1807 r. na mocy bulli Piusa VII *Quemadmodum Romanorum Pontificum*, wydanej 9 X 1805 r. Początkową jej siedzibą był Chełm a od 1490 r. Krasnystaw przy zatrzymaniu nadal dotychczasowej nazwy „chełmskiej”¹.

Kapituła ta dopiero w ostatnich czasach doczekała się częściowego opracowania² z tym, że do poznania pełnego jej obrazu konieczną jest rzeczą naświetlenie dalszych szczegółów związanych z jej życiem i działalnością. Jednym z tych mało znanych szczegółów jest sprawa obowiązku stałej rezydencji prałatów i kanoników przy kościele katedralnym, co jest przedmiotem niniejszego opracowania. Jest ono oparte wyłącznie o materiał źródłowy, głównie archiwalny znajdujący się w Archiwum Diecezjalnym Lubelskim (ADL)³. Stanowią go przede wszystkim: akt fundacyjny kapituły, uchwały niektórych synodów chełmskich, statuty kapitulne, dekrety reformacyjne biskupów chełmskich oraz protokoły posiedzeń kapitulnych.

Najwcześniejsze wiadomości o kapitule chełmskiej i obowiąz-

¹ P. Pałka, *Powstanie katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego o w Chełmie i przeniesienie jej do Krasnegostawu*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 17 (1970) z. 5, s. 15—26.

² P. Pałka, *Źródła uposażenia kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 20 (1973) z. 5, s. 45—47; Tenże, *Prałatury i kanonie katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, Prawo Kanoniczne, 18/1975/ nr 1—2, s. 125—145.

³ Taką nazwę nosi to archiwum od 1979 r. zamiast dawnej: Archiwum Kurii Biskupiej Lubelskiej oznaczanej skrótem AKBL. Przy powoływaniu się na materiały archiwalne będzie tu używany skrót ADL z podaniem odpowiedniej sygnatury z tym, że protokoły posiedzeń kapituły od 1634 r. ujęte w 6 ksiąg oprawnych oznaczane są skrótem Acta Act. Cap. Chełm., a dokumenty znajdujące się w poszytach sygnaturą Rep. z podaniem numeru teki i dokumentu.

ku rezydencji członków kapituły ozerpiemy z aktu fundacyjnego króla Władysława Jagiełły wydanego w Borzysławicach w wigilię św. Małgorzaty 12 lipca 1429 r.⁴ W myśl tego aktu kapituła na utrzymanie dwóch prałatów (prepozyta i dziekana) oraz dziesięciu kanoników otrzymała wieś Parypsy z młynem i sadzawką oraz 100 złotych monety polskiej lokowanej na ciele chełmskim pobieranej w Hrubieszowie. W zamian za to prałaci i kanonicy zobowiązani zostali do stałej osobistej rezydencji przy katedrze, do codziennego sprawowania w niej służby Bożej polegającej na odśpiewaniu mszy św. *De Beata* oraz *Matutinum* i wszystkich innych godzin kanonicznych, do zanoszenia modłów o pomyślność królestwa, zdrowia fundatora i jego dwóch synów (Władysława i Kazimierza), a każdego roku po wieczne czasy w *Quatuor Tempora* do odprawiania aniwersarzy za fundatora kapituły, jego synów i cztery zmarłe jego żony (Jadwigę, Annę, Elżbietę i Zofię). W myśl aktu fundacyjnego zaniedbanie rezydencji przy katedrze przez trzy miesiące ciągle bez słusznego powodu uznanego przez biskupa sprowadzało siłą samego faktu utratę beneficjum kapitulnego, a więc prałatury lub kanonii⁵. Dla braku materiału źródłowego dotyczącego działalności początkowych lat kapituły trudno dziś ustalić jak obowiązek rezydencji wykonywany był w Chełmie i początkowych latach po przeniesieniu kapituły do Krasnegostawu. Można jedynie przypuszczać, że ze względu na słabe uposażenie kapituły nie było z tym najlepiej, gdyż prałaci i kanonicy obejmowali też inne beneficja duszpasterskie w diecezji⁶.

Godnym podkreślenia jest tu, iż jedyne znane statuty kapituły chełmskiej, zatwierdzone przez biskupa Wojciecha Starożrzebskiego 1572 roku⁷, inaczej już normują czas i sposób przestrzegania rezydencji przy katedrze niż to czynił królewski akt fundacyjny. Domagają się one bowiem, aby wszyscy kanonicy i prałaci byli jednocześnie przy katedrze w Krasnymstawie tylko czterokrotnie w roku, a mianowicie: w uroczystość Oczyszczenia

⁴ Akt ten pierwszy opublikował ks. P. Kałwa w *Kwartalniku Historycznym*, 47 (1933) s. 73—77 (*Przywilej fundacyjny Władysława Jagiełły dla kapituły chełmskiej z 1429*).

⁵ „Si quis autem Praelatus sive Canonicus per Tres Menses continuos absque voluntate et licentia Episcopi se a dicta Ecclesia absentaverit volumus quod ipso facto Beneficio circa quod residere concurat sit privatus”.

⁶ Było to dość często praktykowane, że kanonicy i prałaci za dyspensą papieską obejmowali w diecezji również beneficja duszpasterskie. Zdarzało się niekiedy, że czynili to nawet bez uprzedniego uzyskania takiej dyspensy, ADL, 11, fol. 27.

⁷ ADL. A. 96, P. Pałka, *Nieznane statuty katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, *Częstochowskie Studia Teologiczne*, 9—10 (1981—82) s. 343—363.

N.M.P. i dni trwania posiedzeń kapituły generalnej wiążących się z tą uroczystością; w uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego począwszy od środy Wielkiego Tygodnia do środy następnej włącznie z obowiązkiem brania udziału w nabożeństwach, o ile w tym czasie będzie biskup w katedrze; w uroczystość Bożego Ciała z uczestnictwem w nabożeństwach od pierwszych nieszpórów dnia oktawalnego tej uroczystości; w uroczystość Wniebowzięcia N.M.P. wraz z oktawą⁸. Poza wymienionymi okresami kapituła miała obowiązek dbać o to, aby jeden z jej grona przebywał stale przy katedrze w roli hebdomadariusza odprawiającego uroczystą Mszę św. konwentualną w niedziele i dni świąteczne oraz inne nabożeństwa katedralne⁹. Funkcje hebdomadariusza członkowie kapituły mieli pełnić kolejno w porządku starszeństwa począwszy od prałatów z tym, iż początek liczenia hebdomad miał rozpoczynać się od pierwszej niedzieli następującej bezpośrednio po zakończeniu kapituły generalnej odbywającej się na uroczystość Oczyszczenia N.M.P.¹⁰

Chociaż wspomniane statuty zasadniczo były wiążące dla kapituły przez cały czas jej istnienia to jednak sam sposób pełnienia rezydencji przez prałatów i kanoników często był modyfikowany przez biskupów, głównie dekretami reformacyjnymi, aczkolwiek niekiedy czynili to również na swoich synodach. Modyfikacje te miały tu miejsce zwłaszcza wtedy, gdy biskup przy wizytacji kościoła katedralnego w Krasnymstawie stwierdził jakieś zaniedbania w sprawowaniu kultu Bożego.

Po statutach kapitulnych najwcześniejsze przekazy o obowiązku rezydencji przy katedrze spotykamy w pierwszych znanych synodach diecezji chełmskiej. Dekrety bowiem reformacyjne biskupów i protokoły posiedzeń kapitulnych dotyczą późniejszego okresu, gdyż akta kapitulne zachowały się tu dopiero od 1634 roku.

Pierwszym synodem chełmskim wspominającym o kapitule oraz o obowiązkach prałatów i kanoników jest synod biskupa Jerzego Zamoyskiego odbyty w Krasnymstawie 1604 roku¹¹. Przypomina on kapitule obowiązek odprawiania aniwersarzy za swych dobrodziejów oraz nakazuje, aby prałaci i kanonicy w porządku swych hebdomad w niedziele i święta osobiliście, a nie wikłariusze, odprawiali śpiewane msze św. i inne nabożeństwa zgodnie

⁸ *Statuta Capituli Ecclesiae Cathedralis Chelmensis, Constitutio 12-ma. De Praesentiis seu Residentiis.*

⁹ *Constitutio 14-ta, De Celebratione Missarum.*

¹⁰ *Constitutio 1-ma, De tempore et Die Generalis Capituli Chelmensis.*

¹¹ *Statuta Synodi A. 1604 celebratae.* Tekst ustaw synodalnych podaje Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne. IX. Synody Diecezji Chełmskiej obrządku łacińskiego z XVI—XVIII wieku i ich statuty*, Wrocław 1957, s. 83—130.

z dekretami soboru Trydenckiego¹². Więcej szczegółów dotyczących samej kapituły i sposobu pełnienia przez nią obowiązku rezydencji przy katedrze podaje synod biskupa Macieja Łubieńskiego z 1624 roku¹³. Poprzedziła go wizytacja biskupa katedry, w czasie której stwierdził znaczne zaniedbanie rezydencji przez prałatów i kanoników. Z odpowiedzi na punkty przesłane przez biskupa nuncjuszowi Stolicy Apostolskiej dowiadujemy się, że w kapitule wytworzył się niepamiętny zwyczaj łączenia beneficjum kapitułnego z innymi beneficjami duszpasterskimi nawet bez uzyskiwania dyspensy papieskiej z racji słabych dochodów kapitułnych. Cały bowiem dochód kapituły w tym czasie wynosił tylko 300 złotych, co w żaden sposób nie wystarczało na utrzymanie przy katedrze 2 prałatów i 10 kanoników. Biskup skarży się przy tym, że mimo jego upomnień mający beneficja *incompatibilia* woleliby zrzec się raczej swych godności kapitułnych niż osobiście zabiegać o uzyskanie dyspensy papieskiej na zatrzymanie tych beneficjów. Z tej też racji sam biskup wystawia się za kapitułą i wyjednywa dla członków kapituły taką dyspensę na okres trzech lat najbliższych¹⁴.

Wspomniany, synod biskupa Łubieńskiego przypomina kapitule nakaz soboru Trydenckiego i wolę fundatora kapituły o obowiązku osobistej rezydencji wszystkich prałatów i kanoników przy katedrze. Podkreśla jednak równocześnie, iż z racji wyjątkowo słabego uposażenia kapituły rezydencja często nie była tu przez nich przestrzegana należycie i nie ma widoków na rychłą poprawę w tym względzie. Znaczna bowiem część funduszów należnych kapitule przepadła z powodu zniszczenia majątków kościelnych przez najazdy tatarskie. Biskup stwierdza też, że w tym stanie rzeczy istnieje moralna niemożliwość zachowania przez członków kapituły wymaganej rezydencji¹⁵, dlatego też sprawę jej przedkłada Stolicy Apostolskiej z prośbą o zezwolenie prałatom i kanonikom na obejmowanie również beneficjów duszpasterskich, gdyż brak jest innych w diecezji¹⁶. Odwołując się do sumienia prałatów i kanoników biskup upomina ich, aby dla podtrzymania kultu Bożego w katedrze, przybywali tam nie tylko w większe uroczystości wskazane w statutach kapitułnych, ale również zawsze wtedy, gdy biskup pontyfikalnie w katedrze celebryje. Tego ostatniego mają przestrzegać zwłaszcza ci, którzy

¹² *Statuta Synodi A. 1604 celebratae, Constitutio II, De vita et officio praelatorum et canonicorum.*

¹³ *Statuta Synodi A. 1624 celebratae.* Tekst ustaw podaje Jakub Sawicki, dz. cyt., s. 133—178.

¹⁴ ADL. A. 108, fol. 149—151.

¹⁵ *Constitutio II, De vitae honestate et officio praelatorum ac canonicorum.*

¹⁶ Tamże.

są bliżej katedry. Ponadto synod nakazuje, aby poszczególni prałaci i kanonicy w porządku swych hebdomad odprowadzali uroczyste msze konwentualne i inne nabożeństwa w niedziele i święta. Mają to czynić osobiście a nie przez zastępców chyba, że zaistnieje legalna przeszkoda uznana na najbliższej kapitule generalnej zgodnie z normami soboru Trydenckiego i synodu diecezjalnego¹⁷. Dla pilniejszego spełniania tych obowiązków przy katedrze hebdomadariusze obok dawniej ustalonych świadczeń mają jeszcze dodatkowo otrzymywać 2 złote tygodniowo za odprawianie mszy śpiewanej, na co będą przeznaczone też dochody z inkorporowanej do kapituły parafii grabowileckiej, dokonanej staraniem biskupa Lubieńskiego¹⁸.

Z przekazów późniejszych dowiadujemy się, że obowiązek rezydencji nadal nie zawsze był tu należycie wykonywany i to nawet wtedy, gdy liczba prałatów została powiększona o dalszych pięciu (archidiacona, kustosza, scholastyka, kanclerza, kantora) a kanoników gremialnych o dwóch nowych (*fundi Brocciani, fundi Blinoviani*) w oparciu o specjalne fundusze zabezpieczone na różnych dobrach¹⁹.

Już biskup Paweł Piasecki (1640—1644) w czasie swej wizytacji katedry w 1642 r. stwierdził zaniedbanie zarówno samej świątyni jak i rezydencji przy niej. Uznał też, że dawniej przyjęte rezydencje tygodniowe nie odpowiadają wymogom prawa, dlatego też zaleca dążyć do tego, aby na przyszłość czterech lub przynajmniej trzech kapitułnych stałe przebywało przy katedrze w porządku starszeństwa, jak to niegdyś tu bywało. I im tylko ma przypadać trzecia część dochodów kapitułnych na dystrybucje codzienne. W razie nieobecności któregoś z nich miał być wyznaczany inny z kapituły z tym, iż każdy mógł uprzednio ustalić swego następcę do pełnienia przypadającej na niego rezydencji²⁰. Ze względu na wyjątkowo trudne czasy zalecenia biskupa nie zostały jednak wprowadzone w życie. Dowiadujemy się o tym z relacji, jaką przekazał on 2 I 1644 r. Stolicy Apostolskiej z okazji nawiedzenia progów apostolskich. Po przedstawieniu w niej trudnego stanu całej diecezji spowodowanego najazdem Tatarów, odmośnie do kapituły zaznacza: „Forma quidem adest Capituli sed titulo tenus, residentes nulli, distributiones quotidianae nullae ob tenuitatem fundationis. Fabrica Ecclesiae Urbis in loco misero inter plebem rassicam, egenam, rudem, ruralis potius quam Cathedralis nominanda”²¹.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ P. Pałka, *Prałatury i kanonie katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, Prawo Kanoniczne 18/1975/ nr 1—2, s. 125—145.

²⁰ ADL. A. 113, fol. 16v—17.

²¹ ADL. A. 113, fol. 32v—33v.

W dalszych latach istnienia kapituły na sprawę rezydencji dużo światła rzucają zachowane protokoły posiedzeń kapitułnych i dekrety reformacyjne biskupów. W oparciu o te przekazy dowiadujemy się, że nadal sposób odbywania rezydencji nie był tu jednakoowy. Z nakazu biskupów, a niekiedy i z inicjatywy samej kapituły, był on dość często modyfikowany. Zasadniczo da się tu wyróżnić dwa ich sposoby: tygodniowe (*per hebdomadas*) i miesięczne (*per menses*)²². Wprawdzie kapituła w 1652 r. ustaliła²³, iż przez cały rok mają ten obowiązek pełnić ściśle oznaczeni trzej członkowie kapituły (sufragan, Antoni Grodowski, kanonik kaznodzieja), lecz był to odosobniony wypadek, stąd też w roku następnym powrócono do rezydencji miesięcznych.

Biskup Krzysztof Żegocki (1669—1672), stwierdziwszy duże zaniedbania w sprawowaniu kultu Bożego w katedrze, w swym dekrecie reformacyjnym z 1671 r. nakazał, aby odtąd w kolejnych turnusach stale przy katedrze rezydowało dwóch członków kapituły przez 6 i pół tygodnia. Jeden z nich miał być starszy drugi młodszy z tym, że gdyby któryś z nich zachorował drugi miał zastąpić go we wszystkim²⁴. Rezydujący przy katedrze mieli troszczyć się zarówno o dokładne spełnianie swych obowiązków jak i o wikariuszów katedralnych. Kolejność turnusów miała być wyznaczana na kapitule generalnej *Ascensionis*, a tu wyznaczeni nie mogli się wyręczać innymi. W wypadku gdyby któryś z nich zaniedbał wyznaczonej rezydencji, miał być ipso facto pozbawiony kanonikatu, chyba że na kapitule generalnej udowodni przysięgą, że nie mógł przybyć do katedry z powodu ciężkiej choroby. Zaniedbujący się zaś w należytych wypełnianiu swych obowiązków w czasie rezydencji miał być pozbawiony części świadomości przypadających na rezydujących.

Rezydencje tygodniowe już w XVII wieku były stosowane tu bardzo rzadko, a w wieku XVIII jedynie wyjątkowo. O takich rezydencjach wspominają wyraźnie tylko protokoły posiedzeń kapitułnych z lat 1642²⁵, 1644²⁶, 1646²⁷, 1680²⁸ i 1752²⁹. Rezydencje tygodniowe zalecał wprawdzie biskup Walenty Franciszek Wężyk w swym dekrecie reformacyjnym z 1755 r.³⁰, lecz wydaje

²² Przy miesięcznych rezydencjach z udziałem dwóch lub trzech członków kapituły każdy z nich na przemian po tygodniu odprawiał nabożeństwa katedralne, ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 3, fol. 106 v.

²³ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 1, fol. 164.

²⁴ ADL. A. 151 fol. 180—181 v.

²⁵ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 1, fol. 63.

²⁶ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 1, fol. 92 v.

²⁷ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 1, fol. 117 v.

²⁸ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 3, fol. 90.

²⁹ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 5, fol. 2.

³⁰ ADL. Rep. 64, teka 10, n. 1629.

się, iż nie wprowadzono tego w życie, gdyż brak jest o tym wzmianki w protokołach posiedzeń kapitułnych.

Trudno dziś ustalić od jakiego czasu zaczęto stosować tu rezydencje miesięczne. W zachowanych aktach kapitułnych po raz pierwszy wyraźna wzmianka o takim sposobie rezydencji jest w protokole posiedzenia generalnego *Circumcisionis* 1650 r. Ustalono też tu, że ze względu na słabe fundusze każdy z prałatów i kanoników przez cały miesiąc ma przebywać przy katedrze razem z kaznodzieją katedralnym³¹. Sposób miesięcznej rezydencji zaaprobowana też kapituła w roku następnym i odtąd był on częściej stosowany przy katedrze³². Z protokołu kapituły *Circumcisionis* 1682 r. dowiadujemy się, że biskup wyraził zgodę na to, aby rezydencje tygodniowe były zastąpione miesięcznymi z tym, że ma w nich uczestniczyć jednocześnie dwóch członków kapituły, którzy na przemian po tygodniu mieli wypełniać obowiązki z rezydencją związane. Z tej okazji każdy z nich miał otrzymywać 120 fl. pol. miesięcznie, a w razie zaniedbania taką sumę miał wpłacać za karę dla rezydujących. W wypadku konieczności mogli się oni wyręczać kanonikami tytularnymi³³.

W rezydencjach miesięcznych liczba dwóch prałatów lub kanoników nie zawsze była w tym okresie przestrzegana. Od roku 1683 przez parę lat z racji trudności materialnych przy katedrze rezydował miesięcznie tylko jeden członek kapituły³⁴. Dużo uwagi unegulowaniu rezydencji przy katedrze poświęcił biskup Stanisław Jacek Świącicki po stwierdzeniu dużych zaniedbań w tym względzie w katedrze. W piśmie swym przesłanym kapitule w 1686 r. zaznacza z bólem, że ku zgorszeniu wiernych przez kilka tygodni w Wielkim Poście obowiązki prałatów i kanoników spełniali tylko sami wikariusze. W związku z tym nakazuje, aby odtąd przy katedrze stale przebywało trzech z prałatów i kanoników pod sankcją interdyktu wstępu do kościoła, pozbawienia dochodów i pozbawienia prałatury lub kanonii³⁵. Nakazuje też kapitule ukaranie winnych ostatnich zaniedbań zachowania rezydencji oraz przedłożenia sobie w ciągu 3 miesięcy dowodów na posiadanie dyspensy *super pluralitatem beneficiorum* i to pod karą pozbawienia beneficjów. Zalecenie biskupa o zwiększeniu liczby rezydujących przy katedrze nie przyjęło się, jak to wynika z pisma biskupa przesłanego kapitule 23 maja 1691 r.³⁶ oraz protokółów posiedzeń kapitułnych z tego okresu. Symoń tego bi-

³¹ ADL. Acta Act. Cap. Chelm., Nr 1, fol. 152.

³² ADL. Acta Act. Cap. Chelm., Nr 1, fol. 159.

³³ ADL. Acta Act. Cap. Chelm., Nr 3, fol. 106 v.

³⁴ Acta Act. Cap. Chelm., Nr 3, fol. 115—116.

³⁵ ADL. Rep. 64, teka 6, n. 896.

³⁶ ADL. A. 112, fol. 226.

skupa³⁷ odbyty w Krasnymstawie w 1694 r. odnośnie rezydencji stanowi ogólnie, iż prałaci i kanonicy kościoła katedralnego powinni zgodnie z ustaleniem biskupa i kapituły osobiście rezydować przy katedrze przez miesiąc lub w inny sposób i wypełniać na nich ciężące obowiązki³⁸.

Biskup Krzysztof Szembek w synodzie diecezjalnym z 1717 r., makazując troskę o kult Boży w katedrze, przypomina prałatom i kanonikom obowiązek ścisłej rezydencji zgodnie z wymogami soboru Trydenckiego oraz wskazuje źródła zdobycia funduszy przeznaczonych na dystrybucje codzienne dla wiernie spełniających ten obowiązek³⁹. Lecz i teraz nie udało się wprowadzić tu rezydencji odpowiadającej ściśle wymogom soboru Trydenckiego. Do końca istnienia kapituły praktykowana tu była w zasadzie rezydencja miesięczna, najczęściej z udziałem dwóch członków kapituły, aczkolwiek i ten sposób nie zawsze był wiernie zachowywany. Świadczyć o tym może już dość rygorystyczne zarządzenie biskupa Aleksandra Antoniego Fredry z 1721 r. przyznające dystrybucje codzienne tylko za te dni, w które prałaci i kanonicy faktycznie przebywali w katedrze w niedziele i święta przy odmawianiu godzin kanonicznych, mszy śpiewanej i w czasie kazania⁴⁰.

Dużo troski o uregulowanie rezydencji wykazał biskup Józef Piotr Eustachy Szembek (1737—1752), zasłużony dla kapituły z racji uzyskania dla niej od Stolicy Apostolskiej w 1745 r. przywileju na używanie dystyngtorium kapitułnego. Już w dekrecie reformacyjnym z 1738 r. po dokonanej wizytacji kościoła katedralnego i stwierdzeniu nieobecności niektórych kanoników przy katedrze nakazuje im przedłożenie powodów swej absencji, a poszczególnym prałatom i kanonikom przypomina warunki pod jakimi mogą korzystać z dystrybucji codziennych. Podkreśla też tu biskupa rolę zaprzysiężonego punktatora mającego notować wszystkie nieobecności przy katedrze⁴¹. Tenże biskup w swym dekrecie reformacyjnym z 1750 r. jeszcze bardziej zdecydowanie podkreśla obowiązek osobistej stałej rezydencji prałatów i kano-

³⁷ *Statuta Synodi A. 1694 celebratae*. Tekst ustaw podaje Jakub Sawicki, dz. cyt., s. 192—213.

³⁸ „/2/ De residentia dominorum praelatorum et canonicorum. Momentur perillustres domini praelati et canonici ecclesiae cathedralis ut ipsi personaliter iuxta nostram et venerabilis capituli ordinatiorem sive per menses sive alio modo circa ecclesias cathedralem resideant nunquam sua debita exequantur”.

³⁹ *Acta Synodi A. 1717 celebratae*. Tekst ustaw podaje Jakub Sawicki, dz. cyt., s. 214—291. O obowiązkach prałatów i kanoników traktuje *Caput XI De residentibus dominorum praelatorum et canonicorum circa ecclesiam cathedralem et distributionibus quotidianis*.

⁴⁰ ADL. Rep. 64, teka 8, n. 1126.

⁴¹ ADL. Rep. 64, teka 8, n. 1247.

ników przy katedrze⁴². Uzasadnia to nie tylko wolą fundatora kapituły i nakazem soboru Trydenckiego, lecz także innymi zobowiązaniami ciążącymi na kapitule. Nakazuje też biskup, aby godziny kanoniczne były należycie śpiewane w katedrze przy obecności w stallach prałatów i kanoników przybranych w strój duchowny z użyciem rokiety, gdyż tylko wtedy będą mogli korzystać z codziennych dystrybucji. Gani bardzo postępowanie niektórych członków kapituły za to, że pełniąc obowiązek rezydencji ograniczają się jedynie do obecności przy katedrze w niedziele i święta, a w inne dni tygodnia przebywają z dala od katedry, a mimo to domagają się całości świadczeń ustalonych za całość rezydencji miesięcznej. Upomina też tych, którzy będąc przy katedrze nie zasiadają w stallach w czasie nabożeństw lub znajdują się w nich w takim stroju, który uwłacza godności domu Bożego⁴³. Wreszcie biskup powołując się na królewski akt fundacyjny kapituły grozi pozbawieniem prałatury i kanonii tym, którzy dłuższy czas nie biorą udziału w posiedzeniach generalnych lub zaniedbują rezydencji przy katedrze. Kanonikom mającym więcej niż jedno beneficjum duszpasterskie biskup nakazał pod sankcją utraty kanonikatu, aby w ciągu 6 miesięcy przedstawili dyspensę papieską pozwalającą na taką kumulację beneficjów⁴⁴. Wydaje się, że te zarządzenia biskupa Szembeka nie uzdrowiły radykalnie sprawy rezydencji w katedrze. Jego bowiem bezpośredni następca biskup Walenty Franciszek Węzyk (1752—1765) po odbytej wizytacji w 1755 r. wysuwa prawie te same postulaty pod adresem kapituły co biskup Szembek⁴⁵. Wyraźniej jedynie zezwala członkom mającym beneficja duszpasterskie na wyręczenie się innymi konfratrami w pełnieniu rezydencji przy katedrze oraz na stosowanie rezydencji tygodniowych, co zresztą, jak wyżej to było wzmiankowane, nie przyjęło się już tu.

Dużo światła na niezadawalający stan rezydencji przy katedrze rzuca również dekret reformacyjny Feliksa Pawła Turskiego z 1770 r. wydany po odbytej wizytacji katedry w 1769 r.⁴⁶ Biskup ubolewa tu nad tym, iż chociaż diecezja ma własną kapitułę, liczącą 7 prałatów i 12 kanoników powołanych do stałej troski o splendor kultu Bożego w katedrze, to jednak tylko dwa lub trzy razy w roku spełniają oni taką rolę. Ma to bowiem miejsce tylko wtedy, gdy odbywają się posiedzenia generalne kapituły z udziałem wszystkich prałatów i kanoników. W innym czasie katedra, będąca matką wszystkich kościołów diecezji, jest

⁴² ADL. Rep. 64, teka 10, n. 1510.

⁴³ ADL. Rep. 64, teka 10, n. 1510.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ ADL. Rep. 64, teka 10, n. 1629.

⁴⁶ ADL. Rep. 64, teka 12, n. 1840.

podobna do osieroconej wdowy i do winnicy opuszczonej przez robotników⁴⁷. Przyczyną tego jest nie tylko ubóstwo kapituły, lecz także i brak odpowiedniego pomieszczenia dla prałatów i kanoników przy katedrze. Stąd też biskup godzi się na to, aby do czasu wybudowania potrzebnego domu, przy katedrze w kolejnych turnusach miesięcznych rezydowało osobiście dwóch członków kapituły, jak to już dawniej bywało. Jedynie w miesiącach, w których przypadają uroczystości Bożego Narodzenia, Wielkanocy, Bożego Ciała i Wszystkich Świętych przy katedrze winno przez cały miesiąc rezydować przynajmniej trzech prałatów i kanoników uczestniczących w nabożeństwach codziennych⁴⁸. Biskup upomina też kapitułę, aby dokładnie były odprawiane wszystkie aniwersarze i inne zobowiązania mszalne ciężące na kapitule albo były poczynione starania o ich redukcję⁴⁹.

Duże trudności dla diecezji i kapituły chełmskiej nastąpiły zwłaszcza z chwilą rozbiorów Polski i to zarówno z racji podziału terytorium diecezji między dwóch zaborców jak i utraty różnych funduszków. Odbiło się to również na spełnianiu obowiązku rezydencji przy katedrze. Z chwilą pierwszego rozbioru Polski (1772) tylko niewielka część diecezji chełmskiej z Krasnymstawem pozostała w granicach Rzeczypospolitej. Z liczby 10 dekanatów, jakie liczyła ówczesnie diecezja chełmska, jedynie dekanat chełmski i większość dekanatu krasnostawskiego oraz kilka parafii z dekanatu lubomelskiego, turobińskiego i zamojskiego pozostało pod bezpośrednią władzą biskupa chełmskiego. Inne części diecezji dostały się pod panowanie Austrii i w 1782 r. zostały przyłączone do diecezji przemyskiej⁵⁰. W ślad za tym poszła utrata znacznej części majątków i funduszków kościelnych, w tym także i kapitulnych. O tym zubożeniu kapituły może świadczyć następująca prośba biskupa Garnysza i kapituły wniesiona 3 X 1782 r. do króla i sejmu o polepszenie bytu diecezji i kapituły⁵¹: „Kapituła od ufundowania swego szczupła aż nadto mająca dochody, losem przeciwnym całych Probostw Grabowieckiego, Hirubieszowskiego y Drohobyckiego z onych Dobrami i dziesięcinami od Nayaśniejszych Królów Polskich y całej Rzeczypospolitej sobie nadanych y wiecznemi czasami inkorporowanych składający się fundusz, w Kordon Cesarsko-Królewski naprzód zajęty, w tym zaś roku rozporządzeniem samowładnego Panowania do Skarbu Cesarskiego zupełnie zagarnięty... ani żadnych po tylu krokach u-

⁴⁷ Tamże, *De Cultu Divino et Residentia*.

⁴⁸ Tamże, *De Cultu Divino et Residentia*.

⁴⁹ Tamże, *De Anniversariis et Missarum obligationibus*.

⁵⁰ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966—1939)*, Arch. Biblioteki Muz. Kość. 18/1969/ s. 322—323.

⁵¹ ADL. Rep. 64, teka 26, n. 4999.

czynionych powrócenia onego upatrując nadzieję, udaje się z najgłębszą prośbą do Najjaśniejszej oraz Fundatorskiej Opieki Waszey Królewskiej Mci P.N.M. y Prześwientnych Rzeczypospolitey Seymujących Stanów, aby dla podwignięcia z gruntu upadłego jey Funduszu z J. W. Pasterzem swoim przez oderwanie w tenże Kordon Cesarski trzech części Dyecezyi y trzeciej części Biskupich równie szczupłych tegoż okropnego losu doznających”.

Ten stan materialny kapituły i niespokojne czasy nie mógł sprzyjać normalnemu przybywaniu wszystkich prałatów i kanoników do Krasnegostawu, zwłaszcza tych, którzy mieli też beneficja duszpasterskie w dalszych terenach diecezji. Dowodem tego może być fakt, iż 26 IV 1775 r. na posiedzenie kapituły zwołane dla wyrażenia konsensu i wyboru biskupa Jana Alekszego Aleksandrowicza, poleconego kapitule przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, przybyło tylko czterech członków kapituły, gdyż inni nie mogli przybyć *ob incommoda viarum et distantiam*⁵². Ci czterej jednogłośnie wyrazili zgodę na objęcie stolicy biskupiej diecezji chełmskiej przez kandydata królewskiego.

Na braki w pełnieniu rezydencji nadal reagowali biskupi bardzo szybko, często również sama kapituła, a zwłaszcza na polecenie biskupa. Przykładem tego może być posiedzenie generalne Purificationis 1776 r., gdzie zgodnie z pismem biskupa przypomniano, iż prałaci i kanonicy mają osobiście pilnie zachowywać wyznaczone im turnusy rezydencji przy katedrze, chyba, że usprawiedliwiłaby ich prawna przeszkoda, za którą uznawano tu zawsze chorobę lub wezwanie biskupa do załatwienia pewnych spraw dla dobra diecezji lub kapituły, a także rzeczywista niemożność przybycia do Krasnegostawu z racji warunków zewnętrznych⁵³. Przeszkody te zawsze musiały być udowodnione. Na potwierdzenie ich w niektórych okresach wymagane było złożenie przysięgi wobec kapituły⁵⁴, a na potwierdzenie choroby również wymagano świadectwa lekarskiego⁵⁵.

W ostatnich latach istnienia kapituły, przypadających na czas rządów diecezją chełmską biskupa Wojciecha Skarszewskiego (1790—1807), zwanego już biskupem chełmsko-lubelskim, sytuacja kapituły była wyjątkowo trudna z racji politycznych (drugi i trzeci rozbiór Polski), dalszego zubożenia kapituły oraz zabiegów władz austriackich o zniesienie diecezji chełmskiej i jej kapitu-

⁵² ADL. Acta Act. Cap. Chelm., Nr 5, fol. 173.

⁵³ ADL. Acta Act. Cap. Chelm., Nr 5, fol. 178.

⁵⁴ Ten środek przynaglania członków kapituły był stosowany zwłaszcza w okresach dużego zaniedbania rezydencji zwłaszcza w wieku XVII; przykładem tego może być pismo biskupa Święcickiego z 1691 roku, ADL. A. 118, fol. 226.

⁵⁵ ADL. Acta Act. Cap. Chelm., Nr 6, fol. 79 v.

ły⁵⁶. To wszystko nie sprzyjało zachowaniu takiej rezydencji przy katedrze jakiej domagał się sobór Trydencki i akt fundacyjny kapituły mimo tego, iż biskup Skarszewski gorliwie zabiegał, aby służba Boża w katedrze była należycie sprawowana. Widać to zwłaszcza z jego dekretu reformacyjnego wydanego w 1797 r. po odbytej wizytacji katedry i jej kapituły w Krasnymstawie 3 lutego 1796 r.⁵⁷ Dowiadujemy się tu, że kapituła licząca 7 prałatów i 12 kanoników gremialnych ma tak małe fundusze na ich uposażenie, iż w przeliczeniu na każdego z nich wypada tylko 125 fl. pol. rocznie, co absolutnie nie wystarcza na stałe utrzymanie ich wszystkich przy katedrze w Krasnymstawie. Stąd też biskup, biorąc pod uwagę dawne statuty kapitułne oraz dotychczasową praktykę aprobowaną przez swoich poprzedników, zwłaszcza biskupa Święcickiego, zezwala, aby w kolejnych turnusach miesięcznych rezydowało stale przy katedrze dwóch członków kapituły wyznaczanych na posiedzeniach generalnych *Purificationis* i *Divisionis Apostolorum*. Jedynie w tych miesiącach, w których przypadają święta Bożego Narodzenia, Wielkanocy, Zesłania Ducha Świętego oraz Piotra i Pawła ma ich być przynajmniej trzech przy katedrze. Biskup podkreśla też tu, iż do wypełnienia obowiązku rezydencji nie wystarcza sama tylko obecność materialna przy katedrze. Konieczny jest bowiem czynny osobisty udział we wszystkich nabożeństwach, a w szczególności przy śpiewaniu godzin kanonicznych *more Cathedralium Ecclesiarum*. W stallach i w czasie procesji prałaci i kanonicy zobowiązani są zawsze do jednolitego stroju z użyciem mucetu i rokiety. Takie tylko bowiem uczestnictwo w katedrze upoważnia do korzystania z dystrybucji codziennych. Dokładnej kontroli obecności miał dokonywać zaprzysiężony punktator, którego świadectwo było wiążące dla prokuratora kapituły przy przekazywaniu członkom kapituły dystrybucji chórowych. W związku z utratą różnych funduszków kapitułnych biskup widzi potrzebę dokonania redukcji znacznej ilości mszy św. ciężących na kapitule. Jednocześnie wskazuje on jakie z dotychczasowych aniwersarzy mają być odprawiane w czasie trwania dwóch kapituł generalnych (*Purificationis* i *Divisionis Apostolorum*) oraz w dni kwartalne roku. Biskup zezwala tu, aby w razie braku prałatów i kanoników wyznaczonych do rezydencji mszę konwentualną w dni feriałne mógł odprawiać kanonik honorowy, a nawet wikariusz, lecz tylko przy ołtarzu bocznym.

⁵⁶ P. Pałka, *Zniesienie katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 22 (1975) z. 5, s. 85—99.

⁵⁷ ADL. A. 165. Przedstawiony jest tu dokładnie stan personalny i materialny kapituły ze specjalnym uwzględnieniem obowiązków członków kapituły i wikariuszy katedralnych w ostatnich latach istnienia kapituły chełmskiej.

Podane tu zalecenia biskupa Skarszewskiego przyczyniły się niewątpliwie do lepszego unormowania służby Bożej w katedrze mimo nadal istniejących trudności zewnętrznych. W protokółach posiedzeń kapitułowych ostatniego dziesięciolecia istnienia kapituły chełmskiej często bowiem spotykamy stwierdzenia: *cultus rite peragitur*⁵⁸, *cultus more solito adimpletur*⁵⁹, *cultus Divinus constanter jure et more Ecclesiarum Cathedralium peragitur iuxta concordationem mensium*⁶⁰. Jest to tym bardziej godne podkreślenia, że chociaż prałaci i kanonicy gremialni nie zawsze mieli łatwość przybycia do Krasnegostawu to jednak nadal utrzymane zostały dwuosobowe turnusy miesięcznej rezydencji⁶¹. Domagało się to jednak częstszego pełnienia rezydencji przez substytutów, którymi niekiedy bywali nawet kanonicy honorowi⁶², a w wyjątkowych wypadkach ci sami członkowie kapituły wyznaczani z góry do pełnienia rezydencji przez trzy ciągłe miesiące⁶³.

Takie ustalenia dotyczące rezydencji miały miejsce w katedralnej kapitule chełmskiej w chwili jej zniesienia bullą Piusa VII *Quemadmodum Romanorum Pontificum* z 1805 r., a wprowadzoną w życie przez metropolitę lwowskiego arcybiskupa Kajetana Kieckiego 20 X 1807 r. Połączone to było z jednoczesnym powstaniem katedralnej kapituły lubelskiej, której wówczas zostały przekazane nie tylko oznaki dotyczące stroju z dystyngtorium włącznie, lecz również główne obowiązki i przywileje kapituły chełmskiej wypływające z aktu fundacyjnego, zapisów i uchwał kapitułowych⁶⁴.

The duty concerning the Residence of the prelates and the canons Chełm's Cathedral Chapter in Krasnystaw

The question showed in a Title of this monograph regard the Chapter constituted in Chełm in virtue of Foundation Act of the King Władysław Jagiełło from 1429, and transfered in 1490 to Krasnystaw. For the endowment of this Chapter composed initial from 2 prelates and 10 canons demanded the King, that all members of the Chapter should reside by the Cathedral to keep a splendor of God's Cult and in order that they should say preyers for the founder, his family, the deceased wives and for a prosperity of Kingdom. Similar residence demanded also Trent's Council and Chapter's Charters approved by Bishop Wojciech Sobiejuski from Staroizrzebiec in 1572.

⁵⁸ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 6, fol. 114 v; fol. 151.

⁵⁹ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 6, fol. 156.

⁶⁰ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 6, fol. 146, fol. 150.

⁶¹ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 6, fol. 92 v, fol. 103.

⁶² ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 6, fol. 117, fol. 129, fol. 138 v.

⁶³ ADL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr 6, fol. 152—153 v.

⁶⁴ P. Pałka, *Zniesienie katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 22 (1975) z. 5, s. 90—93.

Cause a poor endowment of the Chapter the prelates and the canons almost since a beginning assumed other Pastoral's benefices in a Diocese, it was lack of the funds adequate for all members of a Chapter (initial 12, and later 19) for subsistence beside the Cathedral, chiefly that in some years the estates of Chapter were devastated by Tatar's invasions.

Going through they round of duties the Bishops were watching about the fulfilment their obligation of Residence by prelates and canons, and they watching also that God's cult should be rightly performed, at least successively by a part of the members of a Chapter. It was settled a custom concerning the performance of a Cult and the fulfilment of duties related to, in a form of rotation designated by a Chapter.

It were weekly rotation, and often monthly, composed by two prelates or canons. Sometime only they were replaced by honorary canons. Also this manner of residence wasn't everytime conserve very exactly, what was showed in the records of Chapter's sessions and in Reformational Decrees issued by Bishops after the accomplishments of Cathedral visitations.

It was in a principle during all time of this Chapter existation, which was abrogated together with the abrogation of Chełm's diocese by a Pope Pius VII with a Bulla *Quemadmodum Romanorum Pontificum* from Oct. 9, 1805, put into effect in 1807, simultaneously to a creation of Lublin's diocese and it Cathedral Chapter.